

veteran status, including a continuum of care and services for military personnel and their families. But the functions of military social workers vary in different agencies that belong to the US Armed Forces, the US Department of Defense, or the US Department of Veterans Affairs.

Military social workers have special requirements for their qualification such as US citizenship; experience in social work in the United States; Master's degree in social work at a school accredited by the Council of Social Work Education; receiving clinical supervision of a social worker for at least two years; a license or a certificate of clinical social worker; age from 18 to 41 years, etc. Their practice is regulated by the National Association of Social Workers Standards for Social Work Practice with Service members, Veterans and their Families. A very important issue for their practice is also knowledge of military culture and ethics. Basic ethical principles of military social work, declared the United States Armed Forces, include honesty, loyalty, responsibility, accountability, fairness, caring, respect, respect for promises, responsible community, striving for perfection. The Uniformed Code of Military Justice states that the military (if it is necessary) should sacrifice life and health for general wellbeing.

Keywords: military social work, military social worker, objectives and functions, skills, ethics.

Матеріал надійшов 07.07.2016

УДК 364

Кабаченко Н. В., Смик І. О.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблеми становлення та розвитку Університетів третього віку в Україні, в яких навчаються люди похилого віку, зокрема особливості їх організаційної діяльності, структури та методи навчання, досвід окремих університетів. Здійснено аналіз вітчизняних і міжнародних практик впровадження концепції «освіти впродовж життя» для людей похилого віку.

Ключові слова: освіта впродовж життя, люди похилого віку, навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Україна вже тривалий час входить до числа демографічно старих країн світу. До того ж характерною особливістю її вікової структури є те, що постаріння населення зростає лише «знизу» за рахунок високої смертності дорослого населення та зниження народжуваності. Частка населення, яке старше 60 років, становить понад 20 %, причому, за даними демографічних прогнозів, уже до середини цього сторіччя

очікується зростання цього показника до 38 %, зокрема, частка людей, що досягли 80-річного віку, і старших збільшиться у 3,5 рази [3]. Це означає, що Україна й надалі залишатиметься однією з «найстаріших» країн світу, що, своєю чергою, вимагає відповідних заходів як на державному рівні, так і з боку громадянського суспільства.

У 2009 р. завдяки підтримці Фонду народонаселення ООН в Україні та за активної

підтримки Міністерства соціальної політики був розроблений проект Концепції розвитку Університетів третього віку, одним із авторів якого була й авторка цієї статті (Н. Кабаченко). Також були розроблені проект Положення про Університети третього віку (далі – УТВ) та рекомендовані програми навчання. Автори зазначених документів орієнтувалися насамперед на те, щоб за допомогою створення умов для навчання людей похилого віку впроваджувати в життя нову культуру старіння, яка ґрунтується на зміні стереотипу, що люди похилого віку потребують допомоги та утримуються членами суспільства, що працюють. Тому УТВ розглядалися як засіб забезпечення доступу до ресурсів та навчання людей старшого віку нових технологій, навичок користування сучасними засобами комунікації, сучасними приладами у веденні домашнього господарства тощо. Окрім того, УТВ повинні були створити платформу для самоорганізації людей похилого віку, розвитку мереж, що дозволяли б їм активно захищати свої права та боротися з дискримінацією. Пілотувався цей проект у Територіальному центрі (далі – ТЦ) Шевченківського району м. Києва [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні діяльність УТВ є малодослідженою проблемою. Наявні дослідження та публікації належать насамперед представникам педагогічної науки. Досить часто вони залучають і концепції соціальної роботи, які іноді інтерпретуються в не зовсім відповідний спосіб. У цих працях переважно міститься описова інформація про діяльність окремих університетів, робляться спроби конструювати навчальні моделі та досліджуються навчальні потреби на місцях.

Проблеми діяльності УТВ вивчали В. Чайківська, Л. Стаднюк, Ю. Павлова, І. Швець, Т. Федоренко, І. Савельчук, Н. Ліфарєва та ін., причому більшість праць стосувалася лише окремих аспектів їхньої роботи.

Так, Ю. Павлова, авторка статті «Принцип “навчання упродовж життя” як необхідна умова збереження та зміцнення здоров’я осіб літнього віку (на прикладі університетів третього віку)» [6], вивчала потреби в навчанні слухачів університету. Згідно з її висновками, переважна більшість їх була орієнтована на відвідування занять фізкультурно-оздоровчого спрямування (70%), з навчання комп’ютерної грамотності (80%). Опитавши тих, хто брав участь у фізкультурно-оздоровчій програмі, авторка стверджує, що рівень їхнього благополуччя зріс, і вважає, що це є свідченням «ефективності функціонування

Університету третього віку як комплексної програми, спрямованої на збереження здоров’я». Але, як було зазначено вище, цілі УТВ є значно ширшими, крім того, фізична активність, безвідносно до того, в яких організаційних формах вона здійснюється (відвідування спортзалу, гуртки з фізичної культури, самостійні фізичні вправи чи УТВ), позитивно впливає на стан здоров’я осіб похилого віку.

Схожою є стаття Т. Скорик, де досліджується так званий «соціально-педагогічний ефект УТВ» [10]. Одна зі складових цього соціально-педагогічного ефекту УТВ, за висновками авторки, полягає в «розширенні обсягу знань після навчання», що стосується результатів будь-якого навчання, а не лише УТВ.

І. Савельчук у статті «Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку: специфіка та особливості впровадження» [9], описуючи навчання в УТВ, стверджує, що «найбільш доцільною формою організації надання соціально-педагогічної послуги людям похилого віку... є міждисциплінарна групова робота фахівців соціальної сфери, викладачів вищих навчальних закладів, студентів-волонтерів, які включені у процес навчання та дозвілля літніх людей, за моделлю мультидисциплінарної команди, яка застосовується у роботі з соціально незахищеними категоріями населення, що опинилися у складних життєвих обставинах» [9, с. 97]. Утім, ті, хто навчається в УТВ, не завжди є представниками соціально незахищених категорій населення. Часто це дуже успішні люди, які шукають можливості для власного розвитку в навчальній діяльності. Окрім цього, важко погодитися з інтерпретацією автором методу роботи мультидисциплінарної команди, до складу якої, на думку І. Савельчук, мають входити «директор терцентру, завідувач відділення, психолог, юрист, соціальні працівники» [9, с. 97].

Цікавою є стаття С. Федоренко «Університети “третього віку” як складова безперервної освіти; зарубіжний досвід» [13], але зміст цієї праці не включає аналізу української практики.

Важливою особливістю більшості із зазначених публікацій є спрямованість на таке поняття, яке в педагогіці прийнято називати «освітою дорослих». Утім, коли йдеться про УТВ, важливо зважати на те, що це навчання, яке базується насамперед на уподобаннях та інтересах людей похилого віку, і основним із його завдань є їхня адаптація до життя в суспільстві, де технології та знання зазнають швидких змін.

Метою цього дослідження є вивчення діяльності Університетів третього віку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження і методи. У процесі проведення дослідження використовувалися метод аналізу документів; вивчення випадку; опитування з використанням напівструктурованого інтерв'ю; включене спостереження. Було вивчено інформацію про діяльність УТВ, розміщену на веб-сторінках ТЦ, місцевих адміністрацій та громадських організацій, та проаналізовано близько 30 таких джерел. Також детально, із застосуванням включеного спостереження та інтерв'ювання слухачів УТВ, працівників ТЦ та викладачів, досліджено діяльність УТВ при ТЦ Шевченківського району м. Києва.

Більшість УТВ, що діють при ТЦ, керується Наказом Міністерства соціальної політики України від 25 серпня 2011 року № 326 «Про впровадження соціально-педагогічної послуги “Університет третього віку”» [7] та відповідними Методичними рекомендаціями і більшою мірою їх дотримується. Оскільки УТВ визначено зазначеними рекомендаціями як «соціально-педагогічну послугу», то, відповідно, для неї діють такі самі умови отримання, як і для інших послуг, що надаються ТЦ. Слухачі УТВ повинні надавати такий самий пакет документів, як і ті отримувачі послуг ТЦ, що потребують послуги із стороннього догляду та підтримки у здійсненні самообслуговування, що призводить до необхідності отримувати низку довідок. Проте зазначена інформація не потрібна працівникам ТЦ для надання послуги із навчання в УТВ, оскільки значна частина активностей УТВ практично забезпечується самими людьми похилого віку.

Окрім того, існують обмеження і для людей з проблемами психічного здоров'я. Вони не можуть навчатися в УТВ, що є прямим обмеженням їхніх прав. Можна зрозуміти авторів документів, що регламентують діяльність УТВ щодо таких людей, оскільки їх присутність може потребувати додаткових ресурсів, відповідних знань та навичок персоналу і т. ін., але ці чинники не повинні бути вирішальними.

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) є бюджетною установою, яка здійснює соціальне обслуговування та надає соціальні послуги громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги за місцем проживання. З огляду на це діяльність УТВ виходить за межі такого визначення.

Кожен ТЦ відповідно до його можливостей самостійно приймає рішення про створення УТВ, і його директор видає відповідний наказ щодо впровадження соціально-педагогічної послуги, якою вважається УТВ. Але, як свідчить

практика діяльності університетів, часто таке рішення приймається спільно з місцевою адміністрацією, яка в багатьох випадках ініціює та підтримує рішення про створення «соціально-педагогічної послуги» УТВ. У більшості ТЦ такі послуги надає відділення соціально-побутової адаптації.

Проведений нами аналіз сучасного стану запровадження, особливостей організації, залучення та використання ресурсів, форм та методів проведення навчання в УТВ [1; 2; 4; 5; 11; 12] свідчить про те, що в Україні використовується кілька підходів до створення УТВ, які значною мірою визначають їхню структуру. Це:

- УТВ, які створені при ТЦ і діють у межах їхніх відділень, зазвичай це відділення соціально-побутової адаптації;
- УТВ, що утворюються як ініціатива кількох партнерів та можуть діяти на базі вищого навчального закладу;
- УТВ, створені як навчальні програми (курси) в приватних навчальних закладах;
- УТВ, що працюють як складова громадської організації;
- УТВ, що є самостійною громадською організацією.

Незважаючи на різних засновників, практично всі утворення керуються у своїй діяльності Методичними рекомендаціями, які є складовою Наказу Міністерства соціальної політики України від 25 серпня 2011 року № 326 [7]. На розвиток та відповідно до власного організаційного статусу вони можуть розробляти власні Положення.

На підставі наведених вище документів також визначають умови прийому та зарахування слухачів на навчання. Відповідно до вимог Міністерства соціальної політики, якими керуються всі ТЦ, для вступу треба подати ті самі документи, що й для отримання послуг ТЦ. Сюди входить також медичний висновок про здатність до самообслуговування та потребу в сторонній допомозі. Цей документ має бути підписаний завідувачем терапевтичного відділення поліклініки чи головним лікарем амбулаторії, дільничним лікарем-терапевтом та лікарем-психіатром. Чи буде особа прийнята на навчання в УТВ, залежить від висновків лікарів, які мають вказати, що особа може отримувати послуги у відділенні соціально-побутової адаптації, оскільки потребує сторонньої допомоги у зв'язку з тим, що має проблеми чи в неї знижена (відсутня) здатність до самообслуговування. На практиці подібні вимоги обертаються тим, що люди повинні витратити багато часу на отримання відповідних довідок.

Окрім того, у Методичних рекомендаціях щодо організації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» в територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) стверджується, що слухачі мають право отримувати послугу та закінчувати навчання за власним бажанням (розділ 6 «Права та обов'язки»).

При цьому розробник документа в примітці зазначає, що «Карта індивідуальних потреб у соціальному обслуговуванні (соціальних послугах)» заповнюється на підставі даних опитування, спостереження та аналізу документів (медичного висновку про здатність до самообслуговування, довідки про склад сім'ї, довідки про доходи та ін.). Ця інформація практично ніяк не пов'язана з бажанням людини навчатися, окрім того, дублює інформацію в попередній довідці. Така кількість документів ускладнює для багатьох охочих вступ до УТВ.

Висновки

Аналізуючи діяльність Університетів третього віку, можна зробити висновки, що вони є популярною послугою, і за період від часу створення підґрунтя для їхньої діяльності кількість таких проектів в Україні постійно зростає. Переважна більшість УТВ діє при ТЦ соціального обслуговування, але розвиваються й проекти, що діють на базі державних та приватних ВНЗ, громадських організацій; інколи УТВ є самостійною громадською організацією.

Використовуючи реальні дані, отримані в процесі вивчення конкретних випадків діяльності УТВ, можна припустити, що подібні позитивні та негативні особливості в їхній організації є типовими. Такі характеристики, проблеми притаманні й більшості УТВ, що діють у ТЦ. Оскільки самі ТЦ в Україні мають досить бідні ресурси (технічні, матеріальні та фінансові), то й більшість УТВ мають досить бідну матеріально-фінансову базу і основним ресурсом, що забезпечує їхню діяльність, є самі люди похилого віку, які часто працюють як викладачі, а слухачі знаходять ресурси для навчання.

Важливою проблемою роботи університетів є підготовка та відсутність заохочення викладачів, унаслідок чого вони часто змінюються, і це не дає змоги забезпечувати сталість навчання. Практично всім викладачам бракує спеціальних знань щодо особливостей навчання людей похилого віку, використання відповідних методів навчання. У навчальному процесі мало або зовсім не використовуються дидактичні матеріали. Однак слухачі та викладачі дуже зацікавлені в розвитку УТВ та мотивовані до навчання. Вони відзначають важливу роль університетів як місця, де вони можуть здобувати нові знання, спілкуватися, знаходити підтримку та реалізовувати свої потреби та інтереси.

До участі в роботі УТВ, як викладачів, так і слухачів, здебільшого спонукає можливість спілкування з іншими, залученість у спільну діяльність, можливість здобувати нові знання та займатись улюбленою справою.

Список літератури

1. Автозаводська районна рада м. Кременчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avz-kremenчук.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. Волинський інститут економіки та менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://viem.edu.ua/category/about-project>. – Назва з екрана.
3. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_gik/nas_u/nas_gik_u.html. – Назва з екрана.
4. Навчально-науковий Інститут магістерської підготовки та післядипломної освіти Університет «КРОК» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fpo.krok.edu.ua/kursova-pidgotovka/profesiini-kursi/kursi-dlja-osib-tretogo-vidku>. – Назва з екрана.
5. Освітній центр «Університет третього віку» Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://socialwork.ucoz.ua/news/zagalni_polozhennja_pro_oc_universitet_tretogo-vidku/2014-04-13-9. – Назва з екрана.
6. Павлова Ю. Принцип «навчання упродовж життя» як необхідна умова збереження та зміцнення здоров'я осіб літнього віку (на прикладі університетів третього віку) / Ю. Павлова // Молода спортивна наука України. – 2013. – Т. 4. – С. 117–123.
7. Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університети третього віку»: Наказ Міністерства соціальної політики № 326 від 25 серпня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-vprovadzhennja-socialno-pedagogichnoyi-poslugi-universit-doc72450.html>. – Назва з екрана.
8. Про затвердження форм документів, необхідних при оформленні на обслуговування у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг): Наказ Міністерства соціальної політики № 135 від 10 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0466-10/page>. – Назва з екрана.
9. Савельчук І. Б. Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку: специфіка та особливості впровадження / І. Б. Савельчук // Young Scientist. – 2015. – № 2 (17). – С. 95–98.
10. Скорик Т. В. Соціально-педагогічний ефект університету третього віку / Т. В. Скорик // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 117–123.
11. Територіальний центр соціального обслуговування м. Стрий Львівської обл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://utw-stryi.jimdo.com>. – Назва з екрана.
12. Університет третього віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://3vik.peredusim.kiev.ua/about-us>. – Назва з екрана.
13. Федоренко С. А. Університети «третього віку» як складова безперервної освіти; зарубіжний досвід / С. А. Федоренко // Педагогічний процес: Теорія і практика. – 2014. – Вип. 1. – С. 133–138.

N. Kabachenko, I. Smyk

PROBLEMS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE THIRD-AGE UNIVERSITIES FOR ELDERLY PEOPLE IN UKRAINE

This article considers the problems of formation and development of the Third-age universities for elderly people in Ukraine. The paper presents the results of the qualitative research of the Third-age universities' activities, in conducting which we used the method of document analysis, case study, semi-structured interview, and participant observation. The analysis considered the information about the Third-age universities provided on the web-pages of the Territorial centers, local administrations, and nongovernment organizations. The functioning of the Third-age University of the Shevchenkivskiy District's Territorial Center In Kyiv was studied in detail, applying participant observation and interviewing the students of the university, the employees of the center, and the teachers.

Apart from that, the article analyses the regulatory and legal framework of the Third-age universities, specifically, the procedure of receiving references for studying. The key role in producing these references belongs to doctors, since studying is viewed as one of the social services provided to the clients of the territorial centers and, accordingly, to receive such a service one needs a full packet of documents including health certificates, the main aim of which is to ensure the lack of resources and opportunities for self-service. The last point is not very relevant for those willing to study; however, in practice, the stated demands create a number of obstacles for them, especially, if they have mental or physical problems.

The article also examines special features of the organization of the Third-age universities, their structure and teaching methods, the experiences of particular universities, the difficulties in their operation, and the coping strategies. The authors come to the conclusion that the Third-age universities' services are popular. Since the time of creating the base for their functioning, the number of such projects has constantly been increasing. Most of these universities function within the territorial centers for providing social services; however, the projects based in governmental and private universities and nongovernmental organizations have also been developing. Moreover, the Third-age universities themselves can be independent NGOs. Almost all the teachers in the Third-age universities are volunteers, who usually also happen to be elderly people. Unfortunately, they sometimes lack the necessary knowledge about the specifics of teaching elderly people and the necessary resources, for example, some didactic materials or special equipment for ensuring a successful learning process. The lack of teachers' motivation and support is also an issue which often stands in a way of continuing teaching and improving it.

Keywords: life-long learning, elderly people, teaching elderly people, Third-age universities.

Матеріал надійшов 12.07.2016